

Szende László

LUXEMBURGI ZSIGMOND ÉS KORA

1388, Buda. Zsigmond király parancsot ad, hogy végezzék ki az ellene lázadó Kont Istvánt és társait. A történetet megörökítő Thuróczy János krónikás igen részletesen számol be a gonosz uralkodóról, aki még a gyermek Csókát is a vérpadra küldte. (Igaz, előtte a fiú „cseh disznónak” nevezte a királyt.) A szomorú epizódot a kortárs énekmondók előszeretettel kántálták. Ezek szerint a 15. század második felének történelmi emlékezete eléggé szókimondóan viszonyult a koronás főhöz.

2006, Budapest. A Szépművészeti Múzeumban *Sigismundus Rex et imperator. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában* címmel nagyszabású kiállítás nyitja meg kapuit. A hatalmas vállalkozás a helyt adó intézmény és luxemburgi Musée National d'Histoire et d'Art együttműködésével valósulhatott meg. Csak néhány adat ennek igazolására: a korszak legelismertebb kutatóinak és segítőinek négyéves szervezőmunkája, 500 millió forintos költségvetés, több mint 350 műalkotás 19 ország mintegy 100 gyűjteményéből. A látogató ilyen hírek hallatán felfokozott izgalommal lép a kiállítás szentélyeibe, vajon teljesülnek-e várakozásai. (Vagy materiális szempontból: megéri-e az 1600 forintos felnőtt jegy az árát?) Talán nem árulok el nagy titkot: igen. Ezt a kiállítást látni kell.

A bevezető terem a nélkülözhetetlen ismereteket foglalja össze. A felsorolt évszámok száraz tényeket közölnek, a családfákat böngészve feltárulhat előttünk a Luxemburgi dinasztia családpolitikája (sok gyerek – sok ország). Zsigmond IV. Károly német-római császár és Pomerániai Erzsébet házasságából, Nürnbergben született 1368. február 15-én. A magyar trónra I. (Nagy) Lajos szemelte ki, és leányát, Máriát jegyezte el vele. A nagy király 1382-es halála után polgárháború robbant ki, mert a nemesség nagy része nem fogadta el a nőági örökösödést. Ráadásul Zsigmond pozíciói sem tűntek erősnek, mivel felmerült, hogy Mária életét inkább a francia trónörökösrel kötik össze. II. (Kis) Károly váratlan megjelenése azonban Lajos özvegyét, Erzsébetet is döntésre készítette: 1385. október 1-je körül Zsigmond és Mária egybekelhetett. A térképek alapján magunk elé tudjuk képzelni azt az állapotot, amikor Zsigmond egyszerre uralta Magyar- és Csehországot, valamint a Német-római Birodalmat.

A következő terem az Anjou-örökséget a kor legszebb műtárgyain keresztül mutatja be. A fiatal Zsigmond a magyar udvarban nevelkedett, ahol minden bizonnyal

számos impulzus érte. Ez a helyszín volt a kor kultúrájának a letéteményese. A remekművekre az Anjou-címereket vészték, amelyek így a reprezentációt szolgálták. A domináló bordó háttér remekül szolgálja a különleges aranytárgyak kiemelését. Az aacheni magyar kápolna egykori felszerelési tárgyai az Anjou családhoz köthetők. Lajos édesanyja még 1357-ben járt a kegyhelyen, és minden bizonnyal ösztökélhetette fiát, hogy a magyar zarándokok számára megfelelő egyházi épületet emeljen, amelyet gazdag adománnyal is elláttak. A palástcsatok a magas szintű ötvösség élő példái. A zárai koronát 1932-ig a Szent Simeon ereklyetartó rejtette magában, ahová fogadalmi adományként, Lajos özvegye, Erzsébet királyné jóvoltából kerülhetett. Belső felületeinek kopottsága azonban arra utal, hogy ezt megelőzően valódi ékszerként használták. A többi tárgy betekintést enged Magyarország 14. század második felének művelődéstörténeti vonatkozásaiba.

Továbbhaladva, a nagy uralkodó szinte személyesen üdvözlö a látogatót: a falakra Zsigmond arképeit helyezték galériaszerűen. A fenséges arcvonások az évszázadok során alapvetően nem változtak, az életkori sajátosságok különbségei markánsan megmutatkoznak. Az itáliai Pisanello nagy gonddal rajzolta meg Zsigmond profilját. A középületeken is helyet követelt magának a király, amint ezt az ulmi városháza keleti ablakában található szobor bizonyítja. Sőt egy keresztviteli jelenetbe is „becsempészték” a császárt, igaz, Pilátus alakjában.

A következő teremben az uralkodói pecsétet és pénzeket állították ki. Zsigmond állandó pénzhiányban szenvedett, és ezen minden törekvése ellenére sem sikerült úrrá lennie. A pénzügyeket főként itáliai kereskedők kezelték. Ozorai Pipo az ország bárói közé jutását szakértelmének is köszönhetette. A pénz romlását azonban ő sem tudta megakadályozni. Az aranyforint váltópénzének, a dénárnak az értéke folyamatosan zuhanni kezdett, az infláció jelentős méreteket öltött, és többek között ez is hozzájárult az erdélyi parasztok felkeléséhez. A különböző érméket nagyon ötletesen, közelről, egy általunk irányítható nagyító segítségével vehetjük szemügyre. (Jóllehet több eszköz már működésképtelenné vált a sok nyomogatás miatt.) A király pénzei változatos formában készültek, a címerek mellett Zsigmond példaképének, Szent László királynak alakját is rávésték a pénzverő tövére. Az uralkodói pecsétet a hatalmat szimbolizálták, az oklevelekre ráerősített, épen maradt példányokat érdemes alaposan megsejmlélni.

A következő térben megváltozik a háttér: a bordó kékre vált. Ennek oka az itt elhelyezett szobrokban keresendő. Zsigmond nagy hangsúlyt fektetett a megfelelő rezidencia kialakítására, ennek érdekében folytatta az Anjou-korban megkezdett budai palota kiépítését. A magyar történelem viharos évszázadai azonban nem voltak tekintettel az épületre, így egészen az 1974-ben megtalált szoborleletekig vázlatos képet lehetett erre vonatkozóan kialakítani. Az installáció nagy erénye, hogy a

budai anyag mellett a francia, a brabanti, a Rajna-vidéki és az osztrák művészeti emlékek is lehetőséget teremtenek a közvetlen összehasonlításra. A szobrok mellett a kályhacsempék a művészi igényű komfort jelenlétéről tanúskodnak.

Zsigmond udvara luxusművészetnek adott otthont. Az ötvösség új utakra merészkedett a sodronyzománcos technika széleskörű alkalmazásával. A látogató kissé meghatottan áll meg Szent László hermája előtt, a világítás fényei tényleg fenséges-sé varázsolják a nagy király arcvonásait. A kelyhek és ötvöstárgyak pompázatos kialakítású megoldásai különösen a női tekinteteket vonzzák. (Jelen sorok legalábbis ezt vette észre.) A virágminták, a szentek alakjai békésen megférnek egymás mellett a műrecek talpán vagy nodusain.

A kiállítás jól érzékelteti, hogy milyen lehetett a „sárkánylovagok világa”. A lova-gi eszme Anjou-kori hagyományait igénybe véve Zsigmond is kialakította a maga udvari kultúráját. 1408-ban megalapította a Sárkány-lovagrendet, „az álnok ellenségnek és az ő sárkány követőinek – tudniillik mind a pogány hadaknak, mind a szakadóroknak – és az egy igaz hit, a Krisztus keresztje s országaink veszedelmére törő más nemzeteknek kipusztítására”. A mitikus állatot a korszak művészei előszeretettel ábrázolták, az ilyen tárgyak a rend tagjaival kapcsolhatók össze. Berlinben őrzik azt a jelvényt, amely a Baltikumban került elő. A jelvény két részből áll, egy egyenlőszárú lángkeresztből és egy azon függő, farkát a nyaka köré csavaró sárkányból. A szörny hátára boruló szárnyain a Szent György által ejtett, kereszt alakú, kivérzett seb látható. Ez az ábrázolás megfelel a rend alapítólevelében leírtaknak.

A tárlókban további különleges tárgyak gazdagítják a korszakkal kapcsolatos ismereteinket. A csontból készült nyergek pompás látványt nyújtanak. A Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött úgynevezett Jankovich-nyereghez kétféle hagyomány is fűződik. Az egyik szerint Zsigmond vesztette el a szerencsétlen végű nikápolyi csatában. A másik alapján feltételezhető, hogy az uralkodó adta Vlad Draculnak. A csontborítás különleges, összetett világot idéz meg. A „modern fegyverzetű” (a korszakban legalábbis ennek számított a vaskalap, a páncél) Szent György éppen végez a sárkánnyal, de a mester egy udvarlási jelenetsort is megörökített. Nem felejtették ki a szárnyas griffet, az egyszarvút és a vadembereket sem. Önmagában is múzeumi szenzációnak számít, hogy sikerült kiállítani York városának díszkardját, amelyet Zsigmond ajándékozott V. Henrik angol királynak. (A tárgy még sohasem hagyta el a szigetországot.) Zsigmond nem tartozott ugyan a bibliofilek közé, de néhány szép kódex alapján elvethetjük a király könyvek iránti teljes érdektelenségét.

Luxemburgi Zsigmond vezető szerepet töltött be az európai politikában, köszönhetően annak, hogy 1410-ben a Német-római Birodalom élére került. Számos nehézséggel kellett szembenéznie, amelyeket több-kevesebb sikerrel oldott

meg. Itt volt például a nagy nyugati egyházszakadás kérdése is. 1414–1418 között a konstanzi egyetemes zsinaton kívánta ezt a problémát orvosolni. Jelen volt Husz János ítéleténél. 1417. november 11-én, V. Márton pápa megválasztásával megszűnt az egyházszakadás is.

Az uralkodó a cseh örökségét is meg akarta szerezni. Testvére, Vencel 1419-ben halt meg, az ország az öcsre szállt. Igényét Zsigmond nem tudta érvényre juttatni, mivel a huszita érzelmű rendek komoly feltételekhez kötötték megválasztását. A király fegyverhez nyúlt, V. Márton pápa keresztes hadjáratot hirdetett, és megindult a küzdelem. A háború jelentős vérvesztésekkel járt együtt, és olykor még Magyarország határain belülre is áttért. Zsigmond több súlyos vereséget könyvelhetett el, míg a husziták közötti belső vitákat kihasználva sikerült felülkerekednie a radikális szárnyon.

Zsigmond számos európai uralkodót és nagyvárost személyesen keresett fel. 1416 áprilisában VI. Károly francia királlyal tartózkodott Párizsban, május és augusztus között V. Henrik angol uralkodó vendégszeretét élvezte. Régi vágya teljesült, amikor 1433. május 31-én IV. Jenő pápa német-római császárrá koronázta. A korabeli források óriási kíséretéről, 5–600 lovasról és 800 gyalogosról számolnak be. Zsigmond tiszteletére ünnepi misét tartottak, a császár közelről szemlélhette meg az egyik legbecsesebb ereklyét, Veronika kendőjét.

A 14. század végén a legnagyobb veszélyt az Oszmán Birodalom megerősödése jelentette. Zsigmond is felismerte a kihívás nagyságát, és a Balkánra vezetett hadjáratokkal próbálta a törököket megfékezni. Ezek során áttörő sikert nem tudott elérni, ezért nemzetközi sereg összehívását tűzte ki célul. A követjárások eredményesnek bizonyultak, 1396 tavaszára jelentős számú lovagsereg gyűlt össze. Szeptember 28-án azonban Nikápolynál katasztrofális vereséget szenvedett a Bajezid szultán vezette csapatoktól. Zsigmond is csak nehezen tudott elmenekülni, és nagy kerülővel érkezett vissza magyar földre. A katonai kudarc után a magyar király más eszközökhöz nyúlt. A magyar határtól délre található államokból ütközőzónát kívánt kialakítani, hogy már ott fel lehessen fogni az oszmánok támadását. E zóna egyik központja Szerbia volt. Despotája, Lazarevió István tagja lett a Sárkány-rendnek, és számos magyarországi uradalmat is elnyert. Megkezdődött déli végvár vonal kiépítése is: az 1420-as évek végére 11 új határvárat emeltek. A várak fenntartása és a katonák fizetése addig ismeretlen nagyságú kiadással terhelte meg az ország kincstárát. Ráadásul a védelmi vonalban súlyos repedést jelentett, hogy 1428-ban a törökök kezükre kerítették Galambóc várát.

Zsigmond 1437. december 9-én halt meg. Végakarátának megfelelően Váradon temették el, Szent László király sírjának közelében. Az utódlás biztosnak tűnt, leányának férje, Habsburg Albert foglalta el a magyar trónt. (Két évvel később, Albert

váratlan halála után polgárháború tört ki az országban.) Zsigmond emlékéhez az utókor felemásan viszonyult. Szülővárosában, Nürnbergben nagy tisztelettel ápolták, ugyanakkor Magyarországon ambivalens érzéseket tápláltak irányában. Személyével a történetírók sem bántak kesztyűs kézzel, sokan a leggyengébbek között tartják számon.

A kiállítás záró egysége a Magyar Királyság Zsigmond-kori művészetének emlékeit vonultatja fel. A műtárgyakon végigtekintve megelevenedik előttünk a régmúlt. A műhelyekben olyan mesterek alkottak, akik nagy szakmai tudással készítették kő- és faszobraikat. A templomok gazdag egyházi felszereléseit még nem pusztította el a török, a szerzetesek kegytárgyaira világi hatalom sem nem tette rá a kezét. A városok polgársága elegendő vagyonnal rendelkezett, hogy művészi színvonalú remekműveket vásároljon, és az átlagon felüli művészi értéket képviselő szebeni piéta sem szenvedett el sérüléseket.

Elhagyva a kiállítást elgondolkodhatunk. Milyen kép élt is bennünk eddig Zsigmondról? Az uralkodó, aki szerette a nőket? Az uralkodó, akit Tari Lőrinc tüzes kádban látott túlvilági látomása során? Az uralkodó, aki megégette Husz Jánost? Az uralkodó, aki állítólag magyarul káromkodott? Az uralkodó, aki ötven évig ült Magyarország trónján? Az uralkodó, akit a magyar főurak fogságba vetettek? A termekben azonban megismerhetjük a fenséges királyt és a császárt. Luxemburgi Zsigmondot, a diplomatát, aki magyar királyként hatást akart gyakorolni az európai politikára. Luxemburgi Zsigmondot, a mecénást, akinek köszönhetően Magyarország kulturális és művészeti vérkeringése felpeteszült. Luxemburgi Zsigmondot, a német-római császárt, aki magyar földben nyugodva akarta megvárni az Utolsó Ítéletet.

(Szépművészeti Múzeum, Budapest, Hősök tere. A kiállítás június 18-ig látogatható.)